

**MUQOBIL INVESTITSION TRAYEKTORIYALAR ASOSIDA
KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISHNING
TABAQALASHTIRILGAN BOSHQARUV REJIMLARI**

Nabiyev Olimjon Abdisalomovich

Qarshi davlat universiteti dotsenti

nabievolim1984@gmail.com

Hududiy investitsiya siyosatida prognoz natijasini bitta nuqtaviy qiymat bilan ifodalash qaror qabul qiluvchi uchun yetarli axborot bermaydi. Ayniqsa, investitsiya oqimlari yuqori tashqi va ichki tavakkalchilikka ega bo‘lgan sharoitda prognozning quyi, markaziy va yuqori chegaralari o‘rtasidagi farq boshqaruv strategiyasining o‘zini o‘zgartirishi mumkin. Qashqadaryo viloyatida investitsiyalar orqali kambag‘allikni qisqartirish metodologiyasini takomillashtirish doirasida ushbu muammo ARIMA modellaridan olingan 95 foizlik prognoz intervallarini bevosita “ssenariy” deb qabul qilish orqali emas, balki ularni ehtiyotkor, bazaviy va faollashtirilgan investitsion trayektoriyalarni shakllantirish uchun statistik tayanch sifatida qo‘llash orqali hal etildi.

Mazkur yondashuvning normativ-amaliy asosi ham mavjud. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 23-sentabrdagi PF–143-son Farmonida kambag‘allikni qisqartirish va aholi farovonligini oshirish davlat ijtimoiy-iqtisodiy siyosatining birinchi darajali vazifasi sifatida belgilangan [1]. Shu sanadagi PQ–330-son qaror bilan “Kambag‘allikdan farovonlik sari” dasturini amalga oshirish bo‘yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar hamda aholini kambag‘allikdan chiqarishning yo‘nalishlar va hududlar kesimidagi maqsadli ko‘rsatkichlari tasdiqlangan [2]. Demak, prognoz natijalarini hududiy boshqaruv vositalariga transformatsiya qilish statistika bilan boshqaruv qarori o‘rtasidagi amaliy bo‘shliqni to‘ldiradi.

Dissertatsiyada muqobil rivojlanish variantlari X2 — to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar va kreditlar hisobidan asosiy kapitalga investitsiyalar hamda X3 — korxonalarning o‘z mablag‘lari hisobidan asosiy kapitalga investitsiyalar bo‘yicha shakllantirilgan. Ehtiyotkor variant 95 foizlik prognoz intervalining quyi chegarasiga, bazaviy variant nuqtaviy prognozga, faollashtirilgan variant esa yuqori chegaraga tayanadi. Muhim metodologik jihat shundaki, prognoz intervalining o‘zi mustaqil ssenariy hisoblanmaydi; u ssenariyli rejalashtirish uchun miqdoriy tayanch vazifasini bajaradi. Muqobil rivojlanish variant $S_j = \{ (X_{(2,t)}^{(j)}, X_{(3,t)}^{(j)}) : t = 2026, \dots, 2030 \}, j \in \{E, B, F\}$ ko‘rinishida ifodalanadi; E — ehtiyotkor, B — bazaviy, F — faollashtirilgan variantni bildiradi [3].

Ushbu formalizatsiya oddiy prognozdan ikki jihat bilan farq qiladi. Birinchidan, investitsion omillar bo‘yicha noaniqlik saqlanadi va boshqaruv qaroriga olib kiriladi. Ikkinchidan, har bir investitsion trayektoriya keyingi bosqichda natijaviy ko‘rsatkichlar — Y1 kambag‘allik holatini ifodalovchi ko‘rsatkich va Y2 aholi jon boshiga real umumiy daromadlar bilan bog‘lanadi. Natijada “qancha investitsiya bo‘ladi?” savoli “turli investitsion holatlarda ijtimoiy natija va boshqaruv vazifasi qanday o‘zgaradi?” savoliga kengaytiriladi.

1-jadval. X2 va X3 investitsion omillarining 2026–2030-yillar uchun muqobil rivojlanish variantlari bo‘yicha trayektoriylari, ming so‘m¹

Yil	X2 — ehtiyotkor	X2 — bazaviy	X2 — faollashtirilg an	X3 — ehtiyotkor	X3 — bazaviy	X3 — faollashtirilgan
2026	23 890 172,72	30 838 661,54	37 787 150,36	2 790 338,71	4 213 857,91	5 637 377,11
2027	23 995 887,01	35 694 956,18	47 394 025,34	2 353 671,55	4 428 789,52	6 503 907,49
2028	23 880 965,68	40 551 250,81	57 221 535,95	2 028 549,42	4 643 721,13	7 258 892,84
2029	23 418 677,88	45 407 545,45	67 396 413,02	1 756 164,66	4 858 652,74	7 961 140,82
2030	22 589 987,27	50 263 840,09	77 937 692,91	1 514 786,47	5 073 584,35	8 632 382,23

¹ Muallif tomonidan olingan natijalar asosida tuzilgan

X2 ning bazaviy trayektoriyasida 2026–2030-yillar davomida investitsiyalar 19 425 178,55 ming so‘mga yoki 62,99 foizga oshadi; faollashtirilgan variantda o‘shish 40 150 542,55 ming so‘m yoki 106,25 foizni tashkil qiladi. Ehtiyotkor variantda esa X2 23 890 172,72 ming so‘mdan 22 589 987,27 ming so‘mgacha qisqarib, 5,44 foizlik pasayish yuz beradi. X3 bo‘yicha bazaviy o‘shish 20,40 foiz, faollashtirilgan variantda 53,13 foizni tashkil etadi, ehtiyotkor trayektoriyada esa X3 45,71 foizga kamayadi. Ushbu natijalar quyi, markaziy va yuqori trayektoriyalarning iqtisodiy mazmuni bir-biridan keskin farq qilishini ko‘rsatadi.

Prognoz noaniqligi vaqt ufqi kengayishi bilan kuchayadi. X2 da prognoz oralig‘i kengligi bazaviy prognozga nisbatan 2026-yilda 45,06 foizni, 2030-yilda 110,11 foizni tashkil etadi. X3 da bu nisbat mos ravishda 67,56 va 140,29 foizga teng. Demak, mutlaq summada X2 noaniqligi katta bo‘lsa-da, bazaviy qiymatga nisbatan X3 — korxonalarning ichki investitsion salohiyati bo‘yicha xavf diapazoni yuqoriroq. Boshqaruv nuqtayi nazaridan bu korporativ investitsiya resurslarining pasayishi ehtimoli alohida monitoringni talab qilishini bildiradi.

Muqobil investitsion trayektoriyalar Y1 ko‘rsatkichiga dissertatsiyaning 4.1-bo‘limida yakuniy qabul qilingan eksponensial regressiya orqali transformatsiya qilingan. Manbada MAPE mezoni darajali log-log modelni afzal ko‘rsatgani qayd etilgan, biroq yakuniy ilmiy tanlovda parametrlarning statistik ahamiyatliligi, tushuntirish darajasi va iqtisodiy mazmuni birgalikda hisobga olinib eksponensial model asosiy prognoz modeli sifatida saqlangan [3]. Shu sababli 4.2-bo‘limdagi ssenariy hisoblari aynan ushbu modelga tayangan; ushbu tezisda ham dissertatsiyadagi tanlov o‘zgartirilmaydi.

2-jadval. Qashqadaryo viloyatida Y1 ko'rsatkichining muqobil rivojlanish variantlari bo'yicha 2026–2030-yillardagi qiymatlari, foiz²

Yil	Ehtiyotkor	Bazaviy	Faollashtirilgan	Ehtiyotkor – bazaviy	Faollashtirilgan – bazaviy
2026	8,260	5,444	3,588	+2,816	–1,856
2027	8,550	4,360	2,223	+4,190	–2,137
2028	8,843	3,492	1,379	+5,351	–2,113
2029	9,237	2,797	0,847	+6,440	–1,950
2030	9,770	2,240	0,513	+7,530	–1,726

Y1 bo'yicha natijalar boshqaruv rejimlari o'rtasidagi farqning ijtimoiy oqibatini yaqqol ko'rsatadi. Ehtiyotkor variantda Y1 2026-yildagi 8,260 foizdan 2030-yilda 9,770 foizgacha oshadi; bu tadqiqot doirasida salbiy ijtimoiy natija hisoblanadi. Bazaviy variantda Y1 5,444 foizdan 2,240 foizgacha kamayib, 2026–2030-yillarda 3,204 foiz punktga pasayadi. Faollashtirilgan variantda esa Y1 3,588 foizdan 0,513 foizgacha tushadi. Biroq 0,513 foizlik qiymat normativ maqsad yoki kafolatlangan prognoz emas, X2 va X3 ning 95 foizlik yuqori prognoz chegaralari bir vaqtda yuzaga kelgan shartli model natijasidir.

Ehtiyotkor va bazaviy variantlar o'rtasidagi farq 2026-yilda 2,816 foiz punkt bo'lsa, 2030-yilda 7,530 foiz punktga yetadi. Bu investitsion faollik quyi trayektoriyaga siljiganida salbiy oqibat bazaviy rivojlanishdan vaqt o'tishi bilan tobora ko'proq uzoqlashishini ko'rsatadi. Shunday ekan, prognoz intervali faqat statistik noaniqlik emas, balki hududiy boshqaruvning qaysi turdagi vositalarga o'tishi kerakligini ko'rsatuvchi signal sifatida ham qaraladi.

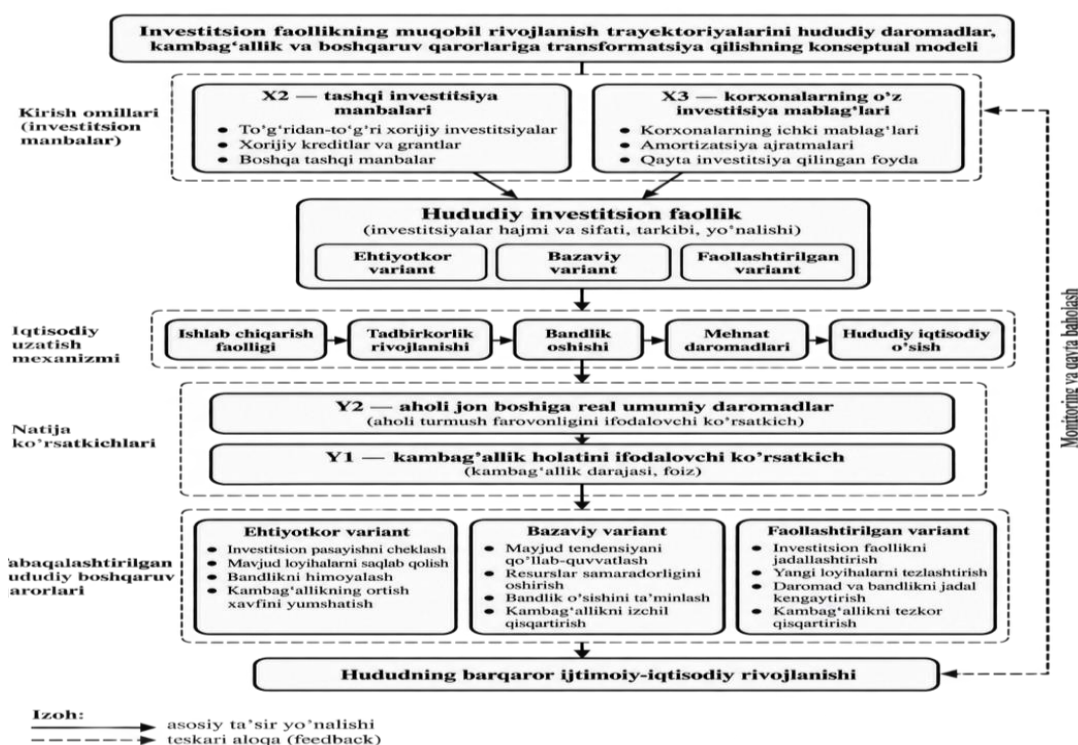
Y2 — aholi jon boshiga real umumiy daromadlar bo'yicha dissertatsiyada darajali log-log model qo'llangan. Ehtiyotkor variantda Y2 2026-yildagi 14 723,76 ming so'mdan 2030-yilda 10 338,77 ming so'mgacha pasayadi. Bazaviy variantda 20 030,57 ming so'mdan 25 913,15 ming so'mgacha, faollashtirilgan variantda esa 25 075,17 ming so'mdan 39 901,99 ming

² Muallif tomonidan olingan natijalar asosida tuzilgan

soʻmgacha oshadi [3]. Ehtiyotkor holatda Y2 pasayishi bilan Y1 oshishi, bazaviy va faollashtirilgan variantlarda esa Y2 oʻsishi bilan Y1 kamayishi ikki alohida regressiya natijasining iqtisodiy mazmuni oʻzaro mosligini koʻrsatadi. Shu bilan birga, Y2 ning Y1 ga sababiy taʼsiri alohida ekonometrik tenglama bilan identifikatsiya qilinmaganligi sababli bu bogʻlanish sababiy daʼvo sifatida emas, nazariy-iqtisodiy uzatilish mexanizmi sifatida talqin qilinadi.

1-rasm. Investitsiya omillarining muqobil trayektoriyalari asosida kambagʻallikni qisqartirish va hududiy boshqaruv qarorlarini shakllantirish mexanizmi

1-rasmdagi mexanizm investitsion faollikni boshqaruv qarorlariga uzatish zanjirini tizimli koʻrsatadi: X2 va X3 investitsion manbalari hududiy investitsion faollikning ehtiyotkor, bazaviy yoki faollashtirilgan holatini shakllantiradi; u ishlab chiqarish faolligi, tadbirkorlik rivoji, bandlik, mehnat daromadlari va hududiy iqtisodiy oʻsish orqali Y2 hamda Y1 natijalariga uzatiladi. Shundan keyin boshqaruv rejimi natijaga mos ravishda tabaqalashtiriladi. Mazkur yondashuvning ilmiy mazmuni kapital hajmini

bevosita kambag'allik natijasi bilan tenglashtirmasdan, oraliq uzatish mexanizmlarini boshqaruv modeliga kiritishidadir.

Ehtiyotkor variantda boshqaruvning asosiy vazifasi katta investitsion maqsadlarni nominal saqlab qolish emas, balki mavjud bandlik va real daromad bazasini himoya qilishdir. Dissertatsiyadagi boshqaruv choralarining matritsasida ushbu holat uchun tez natija beruvchi, kam kapital talab qiluvchi loyihalar, mavjud ish o'rinlarini saqlash, kichik biznes va o'zini o'zi band qilishni qo'llab-quvvatlash hamda himoyalovchi va manzilli kambag'allikni qisqartirish choralariga ustuvorlik berilgan. X3 ning ehtiyotkor trayektoriyada 45,71 foizga pasayishi aynan ichki korporativ investitsiya salohiyati zaiflashishi xavfini anglatadi.

Bazaviy variantda boshqaruv himoyalashdan barqarorlashtirishga o'tadi. Bu holatda amaldagi investitsion o'sish tendensiyasini qo'llab-quvvatlash, samarali mavjud loyihalarni kengaytirish, yangi ish o'rinlarini barqaror yaratish, mehnat unumdorligi va tadbirkorlik daromadlarini oshirish hamda loyiha-bandlik bog'liqligini mustahkamlash asosiy vazifaga aylanadi. Dissertatsiyada bazaviy trayektoriya miqdoriy natijalar va amalga oshirish tavakkalchiligi nuqtayi nazaridan nisbatan muvozanatli variant sifatida talqin qilingan.

Faollashtirilgan variantda boshqaruvning maqsadi kapital hajmini shunchaki ko'paytirishdan uning iqtisodiy va ijtimoiy qaytimini maksimal darajada ta'minlashga o'tadi. Bunda yuqori qo'shilgan qiymatli va ko'paytiruvchi samara beruvchi loyihalarni kengaytirish, malakali bandlikni oshirish, mahalliy korxonalarni yirik loyihalarning yetkazib berish zanjirlariga kiritish hamda loyiha-mahalliy kooperatsiya-bandlik-daromad zanjirini tezlashtirish talab qilinadi. Ya'ni yuqori investitsiya oqimi o'z-o'zidan ijtimoiy samarani kafolatlamaydi; u hududiy iqtisodiy tizim orqali natijaga aylantirilishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, Qashqadaryo viloyati misolida prognoz noaniqligini ehtiyotkor, bazaviy va faollashtirilgan investitsion trayektoriyalarga transformatsiya qilish investitsiya prognozini boshqaruv qaroriga aylantiruvchi uslubiy mexanizmni shakllantiradi. Ilmiy yangilik prognoz intervalini tayyor ssenariy sifatida qabul qilishda emas, uning chegaralaridan uch xil iqtisodiy holatni miqdoriy asoslash va har bir holat uchun mos boshqaruv rejimini belgilashda namoyon bo‘ladi. Ehtiyotkor holatda himoyalovchi, bazaviy holatda barqarorlashtiruvchi, faollashtirilgan holatda esa faol va natijaga yo‘naltirilgan boshqaruv talab etiladi. Natijalar kichik tanlama, prognoz intervallarining kengayishi va regressiya bog‘lanishlarining sababiylikni avtomatik isbotlamasligi kabi cheklovlar bilan birga talqin qilinishi lozim. Shu tarzda investitsiya siyosati bitta qat’iy prognozga emas, noaniqlikka moslashuvchi va ijtimoiy natijaga yo‘naltirilgan hududiy boshqaruv tizimiga aylantiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

[1] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 23-sentabrdagi PF–143-son “Kambag‘allikni qisqartirish va aholi turmush farovonligini oshirish borasidagi chora-tadbirlarni yangi bosqichga olib chiqish to‘g‘risida”gi Farmoni. Rasmiy manba: <https://www.lex.uz/doc-passport/7109857>

[2] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 23-sentabrdagi PQ–330-son “Kambag‘allikdan farovonlik sari” dasturini amalga oshirish bo‘yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori. Rasmiy manba: <https://www.lex.uz/en/doc-passport/-7109778>

[3] Nabiyeu O.A. Qashqadaryo viloyatida investitsiyalarni jalb qilish orqali kambag‘allikni qisqartirish metodologiyasini takomillashtirish bo‘yicha

dissertatsiya tadqiqoti, IV bob, 4.2-paragraf. Muallif hisob-kitoblari va ishlanmalari.

[4] O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi, SIAT — statistik ma’lumotlarni yagona interaktiv tizimi. Qashqadaryo viloyati bo‘yicha investitsion va natijaviy ko‘rsatkichlar. <https://siat.stat.uz>

